

(સપ્તમસ્કન્ધાર્થ ઊતિલીલા)

સપ્તમ સ્કન્ધમાં ઊતિલીલાનું નિરૂપણ કરાયેલું છે. ‘ઊતિ’ પદ જીવાત્માની ભીતર કરાયેલા કર્મોની વાસનાઓના આતાનવિતાનાત્મક જાળના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે. અપવાદરૂપે પુષ્ટિલીલા, કેમકે, પોષણરૂપ છે આથી ઉત્સર્ગરૂપ મર્યાદાના નિરૂપણ વગર તે પોષણલીલાનો સરખીરીતે બોધ શક્ય નહીં થાય, આથી એક મર્યાદા નિર્ધારિત થવી જોઈએ કે જીવાત્માઓની સ્વયંદ્વારા કરાયેલા કર્મોની વાસનાની મર્યાદાને અનુરોધવશ કેવી ગતિ સમ્ભાવિત હતી અને પરમાત્માએ પોતાની પોષણલીલાદ્વારા કેવા જીવાત્માનું રક્ષણ કર્યું! જો કર્મવાસનાની ઔત્સર્ગિકી મર્યાદા સ્થાપિત કરવાની લીલા સ્વયં ભગવાનદ્વારા નિર્ધારિત ન કરવામાં આવી હોત તો ભગવાનમાં તેના અપવાદાર્થ પુષ્ટિલીલા પ્રકટ કરવાની સામર્થ્ય પણ સન્દેહાસ્પદ બની જાત. આથી પુષ્ટિલીલાના બાબતમાં પક્ષપાતના દોષના પરિહાર માટે પણ ઊતિલીલા પ્રાસંગિક બની જાય છે.

(પ્રકરણાર્થ)

જીવાત્માઓની ભીતર વિસર્ગલીલાને અન્તર્ગત નિર્ધારિત ધર્માધર્મ અર્થાનર્થ કામાકામ મુક્તિ-સંસૃતિ રૂપા મર્યાદાઓને અનુરૂપ યા તો આધિભૌતિક આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક અથવા અસદ્વાસના સદ્વાસના અને મિશ્રવાસના ની જાળ ગુંથાયેલી રહે છે. આથી તે મુજબ આ સ્કન્ધમાં પણ પ્રમુખરૂપે અસદ્વાસના સદ્વાસના અને મિશ્રવાસના રૂપ ત્રણ પ્રકરણોનો જ સંનિવેશ કર્યો છે.

(અધ્યાયાર્થ)

આના સિવાય જીવાત્માના બધા કર્મ દેહાધ્યાસ ત્રાણાધ્યાસ ઈન્દ્રિયાધ્યાસ અને અન્તઃકરણાધ્યાસ મૂલક હોય છે. અને આ ચારે અધ્યાસ સ્વરૂપાજ્ઞાન યા સ્વરૂપવિસ્મૃતિ ના વગર શક્ય નથી. આથી પંચપર્વા અવિદ્યાના પાંચ પર્વોને અનુરૂપ આ ત્રણે પ્રકરણોમાં પાંચ-પાંચ અધ્યાય યોજિત તયેલ છે. માત્ર આટલું જ નહીં પરન્તુ ભગવદ્ગીતા મુજબ પ્રત્યેક કર્મ જે જીવાત્મા કરતો હોય છે, તેમાં અધિષ્ઠાન કર્તા કરણ પૃથક્-પૃથક્ષેષ્ટા તથા દૈવ આમ પાંચ કર્મઘટક તત્ત્વ પ્રતિપાદિત થયેલ છે. તેને અનુરૂપરૂપે પણ પ્રત્યેક પ્રકરણમાં પાંચ-પાંચ અધ્યાયોનું યોજન ઉચિત લાગે છે.

આમ બધું મેળવીને આ સ્કન્ધમાં પંદર અધ્યાય યોજિત થયેલા છે. આથી પ્રથમ પાંચ અધ્યાય અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં. દ્વિતીય પાંચ અધ્યાય સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં અને તૃતીય પાંચ અધ્યાય મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં યોજિત થયેલા છે.

(ઊતિલીલાને અન્તર્ગત ૧-૫ અધ્યાયોવાળું પ્રથમ અસદ્વાસનાપ્રકરણ)

(૧) અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં વૈકુણ્ઠમાં સનકાદિ ઋષિઓસામે અતિક્રમ કરવાવાળા અસદ્વાસનાના કાર્યરૂપ ઔદ્રત્યનું નિરૂપણ પ્રથમ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

- (૨) ઊતિલીલાના અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં બધા લોકોને પીડા પ્રદાન કરવાવાળા અસદ્વાસનાના કાર્યરૂપ તપનું નિરૂપણ આ દ્વિતીય અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૩) ઊતિલીલાના અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં અસદ્વાસનાના કાર્યરૂપ તપોરૂપ સ્વપીડાનું નિરૂપણ આ તૃતીય અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૪) ઊતિલીલાના અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં અત્યન્ત ભોગસમ્પન્નતા હોવા છતાં પણ અતૃપ્તિરૂપા અસદ્વાસનાની કાર્યરૂપા અનિર્વૃત્તિનું નિરૂપણ આ ચતુર્થ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૫) ઊતિલીલાના અસદ્વાસનાના પ્રકરણમાં ભગવદ્ભક્તોનું અસદ્વાસનાના કાર્યરૂપ પીડાપ્રદાનનું નિરૂપણ આ પાંચમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(ઊતિલીલાના અન્તર્ગત ૬-૧૦ અધ્યાયોવાળું દ્વિતીય સદ્વાસનાનું પ્રકરણ)

ઊતિલીલાને અન્તર્ગત સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં પણ પાંચ અધ્યાય યોજિત થયેલ છે :

- (૬) ઊતિલીલાના સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં સર્વમોચક સદ્વાસનાકાર્યરૂપ જ્ઞાનહેતુ દયાનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૭) ઊતિલીલાના સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં સર્વમોચક સદ્વાસનાકાર્યરૂપા ક્રિયાહેતુ સાનુભાવરૂપા મહત્કૃપાનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૮) ઊતિલીલાના સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં અતિદુઃખહેતુઓના નાશક ભગવત્પ્રાદુર્ભાવાનુકૂલ સદ્વાસનાકાર્યરૂપા ક્રિયાનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૯) ઊતિલીલાના સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં જીવાત્માઓનું સર્વથા ભગવત્સામ્બુજ્યનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૧૦) ઊતિલીલાના સદ્વાસનાના પ્રકરણમાં ભગવત્પ્રસાદવશ સફલ કાયા વાણી અને મન ના ભાવોનું નિરૂપણ તથા સદ્વાસનાના મૂળતત્ત્વ શ્રીહરિદ્વારા દુર્વાસનાના મૂળ આવા ત્રિપુરોના વિનાશનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(ઊતિલીલાના અન્તર્ગત ૧૧-૧૫ અધ્યાયોવાળું તૃતીય મિશ્રવાસનાનું પ્રકરણ)

આ પ્રકરણમાં પણ ફરીથી પાંચ જ અધ્યાય છે :

- (૧૧) ઊતિલીલાના મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં મિશ્રવાસનાવાળા જીવાત્માની અસદ્વાસનાના નિવર્તક કર્મના નિરૂપણમાં સાધારણરૂપે બધા ધર્મોનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૧૨) ઊતિલીલાના મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં મિશ્રવાસનાવાળા જીવાત્માની અસદ્વાસનાના નિવર્તકકર્મના પ્રકરણમાં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધર્મોનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૧૩) ઊતિલીલાના મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં મિશ્રવાસનાવાળા જીવોમાં(થી) અસદ્વાસનાનિવર્તક સંન્યાસાશ્રમના ધર્મનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.
- (૧૪) ઊતિલીલાના મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં મિશ્રવાસનાવાળા જીવમાં અસદ્વાસનાના નિવર્તક ગૃહસ્થાશ્રમના

ધર્મના નિરૂપણાર્થ દેશ-કાલ આદિના નિર્ણયપૂર્વક બાહ્યદોષોના નિવર્તક ધર્મનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૫) ઊત્તિલીલાના મિશ્રવાસનાના પ્રકરણમાં મિશ્રવાસનાવાળા જીવોમાં અસદ્વાસના દૂર કરવાવાળા કર્મોના નિરૂપણમાં ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મો દેખાડવામાટે અન્તઃકરણના દોષોના નાશક સાધનોનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

૦૦૦૦૦૦+૦૦૦૦૦૦

(અષ્ટમસ્કન્ધાર્થ મન્વન્તરલીલા)

અષ્ટમસ્કન્ધમાં મન્વન્તરલીલાનું નિરૂપણ કરાયેલું છે. ‘મન્વન્તર’પદનો અર્થ સદ્ધર્મ થાય છે. આથી મન્વન્તરધર્મોના પ્રવર્તકરૂપે સદ્ધર્મનું નિરૂપણ આ સ્કન્ધમાં વાર્યવિષય છે. સપ્તમસ્કન્ધમાં જે કર્મવાસનાનું નિરૂપણ કરાયેલું હતું એ વાસનાઓનું દલન સદ્ધર્મવશાત્ થાય છે. પ્રકૃતિજન્ય ગણોની સંખ્યા ૨૪ હોવાને કારણે આ ચોવીસ પ્રાકૃત ગણોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળાની વાસનાઓનું મન્વન્તરરૂપ સદ્ધર્મને કારણે વિનાશ થાય જ છે, આ બતાવવામાટે આ સ્કન્ધને અન્તર્ગત ૪ પ્રકરણોમાં ૨૪ અધ્યાય સમાયોજિત કરાયેલા છે.

(પ્રકરણાર્થ)

આ મન્વન્તરલીલાના પ્રસંગમાં સદ્ધર્મોના નિરૂપણમાં પ્રમુખતઃ ચાર વાતો સમજાવી છે : ૧.પ્રથમ પ્રકરણમાં આપદ્માં શ્રીહરિના સ્મરણરૂપ સદ્ધર્મ ૨.સમ્પદ્માં દાનરૂપ સદ્ધર્મ ૩.સ્વયં જે વચન કહેલા હોય તેમનો નિર્વાલ એટલેકે સત્યવચનરૂપ સદ્ધર્મ અને ૪.ઉલ્લિખિત ત્રણે ધર્મોના વક્તાના રૂપમાં ભગવાનના મત્સ્યાવતારનું વર્ણન. આ રીતે ચાર પ્રકરણ અહીં આ સ્કન્ધમાં યોજિત થયેલ છે.

(અધ્યાયાર્થ)

(૧) આને અન્તર્ગત શ્રીહરિનું સ્મરણ ચારે પુરુષાર્થોનું સાધક થાય છે, આ બતાવવા પ્રથમ પ્રકરણમાં ચાર અધ્યાય છે.

(૨) દાનકર્તા અને પ્રતિગ્રહીતા ના પ્રાકૃત સ્વભાવની ઘટક પ્રકૃતિની ગુણત્રયીના પરસ્પર સંમિશ્રણને કારણે નવ પ્રકાર અને એક ગુણાતીત પ્રકાર એમ કુલ દસ પ્રકાર બને છે. આથી દાન પાણ દસ પ્રકારના થતા હોવાથી દ્વિતીય પ્રકરણમાં દસ અધ્યાય સમાયોજિત થયેલ છે.

(૩) તૃતીય પ્રકરણમાં પોતે કહેલી વાતને નિભાવવાના પ્રસંગમાં બલિરાજાએ સ્વયંદ્વારા પ્રતિશ્રુત દાન આપીને પોતાના વચનની સત્યતા નિભાવી. આ ત્રિગુણાત્મિક પ્રકૃતિના ગુણોના પરસ્પર સંમિશ્રણવશ જે નવ પ્રકાર હોય છે તેમને અનુરૂપ નવ અધ્યાય અહીં સમાયોજિત છે. અહીં નિજવચનની સત્યતાના નિર્વાલ અર્થાત્ સદ્ધર્મના અંગરૂપે દાન નિરૂપિત થયેલ છે. જોકે પૂર્વપ્રકરણમાં દાન અંગીના રૂપમાં પ્રતિપાદિત કરાયેલું હતું.

એમ પ્રતિપાદના પ્રભેદવશ બન્નેમાં વર્ણિત દાનોમાં એકવદ્ભાવ વિચારવો નહીં જોઈએ.

(૪) આ સદ્ધર્મોના ઉપદેશક ભગવાનના મત્સ્યાવતારના એકવિધ હોવાને કારણે ચતુર્થ પ્રકરણમાં કેવલ એક અધ્યાય જ સમાયોજિત થયેલો છે. એમ કુલ મિલાવીને “૪+૧૦+૮+૧=૨૪” અધ્યાયોના યોગ ચાર પ્રકરણોમાં સમાયોજિત થયેલા છે.

(મન્વન્તરલીલાને અન્તર્ગત ૧-૪ અધ્યાયોવાળા આપદ્માં શ્રીહરિસ્મરણ સદ્ધર્મનું પ્રથમ પ્રકરણ)

(૧) આપદાઓમાં શ્રીહરિના સ્મરણના પ્રકરણમાં ઉપનિષદર્થોના અનુસન્ધાનરૂપા ભગવત્સ્મૃતિદ્વારા મનુના પ્રતિબન્ધોનો નિવારણ થયો અને તેથીજ મનુને તપોરૂપ ધર્મ સિદ્ધ થયો. કેમકે ધર્મબાધ કરવાથી કલેશ થાય છે આ બતાવવામાટે વચ્ચે ગજેન્દ્રકથા સૂચિત કરી અને તેના બાબતમાં પ્રશ્ન પણ આ પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણિત થયો છે.

(૨) આપદાઓમાં શ્રીહરિના સ્મરણના પ્રકરણમાં ગજેન્દ્રને પોતાના પૂર્વજન્મમાં અનુષ્ઠિત ધર્મને કારણે શ્રીહરિની સ્મૃતિ અને સાધનકલેશમાં કારણીભૂત સકામ અર્થની સિદ્ધિ નું નિરૂપણ દ્વિતીય અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૩) આપદાઓમાં શ્રીહરિના સ્મરણના પ્રકરણમાં ગજેન્દ્રદ્વારા પૂર્વજન્મમાં શિખેલા સ્તોત્રદ્વારા ભગવાનની શરણાગતિરૂપા રક્ષારૂપ ફલ પ્રદાન કરનાર કામની સિદ્ધિનું નિરૂપણ તૃતીયાધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૪) આપદાઓમાં શ્રીહરિના સ્મરણના પ્રકરણમાં ભગવત્સ્મૃતિ અને ભગવત્પ્રપત્તિ રૂપા ભક્તિને કારણે સન્તુષ્ટ ભગવાન દ્વારા મુક્તિની સિદ્ધિનું નિરૂપણ ચતુર્થ અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(મન્વન્તરલીલાના અન્તર્ગત ૫-૧૪ અધ્યાયોવાળા સમ્પદ્માં દાનરૂપ સદ્ધર્મનું દ્વિતીય પ્રકરણ)

(૫) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનહેતુઓના નિરૂપણ માટે તેના હેતુરૂપે સાધનરૂપ ભગવાનનું નિરૂપણ પાંચમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૬) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનહેતુઓના નિરૂપણ માટે તેના હેતુરૂપે સાધનવર્ગના દેવો અને અસુરો નું નિરૂપણ છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૭) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનહેતુઓના નિરૂપણ માટે તેના હેતુરૂપે પ્રતિબન્ધોના નિવારક શ્રીમહાદેવનું નિરૂપણ સાતમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૮) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનહેતુઓના નિરૂપણ માટે બધા રત્નાદિરૂપ દેયપદાર્થોની ઉત્પત્તિનું નિરૂપણ આઠમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૯) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનરૂપના નિરૂપણ માટે અપાત્ર એવા દૈત્યોના વચન અને પાત્રરૂપ દેવોને અમૃતદાનરૂપ લીલાનું નિરૂપણ નવમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૦) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનરૂપના નિરૂપણ માટે મોક્ષના આધ્યાત્મિક રૂપ અમૃત ચેતનાનું દેવોને માટે ઉપકારક જીર્ણાંતાનું નિરૂપણ દસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે. છતાં પણ ભગવાનના ઉપકારને ભૂલીને પોતાના અહંકારને વશીભૂત થઈને યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત થવાવાળા દેવતાઓ અમૃત ચેતન હોવા છતાં પણ તે દેવતાઓમાં કૃતઘ્નતાની શંકા ઉત્પન્ન થયી અને આવી અમૃતતા દેવગણોને પચી ન શકી આથી દેવતાઓના દાનવોની સાથે યુદ્ધમાં પરાજયનું વર્ણન કર્યું અને તે અહંકારની નિવૃત્તિ થઈ જવાથી ભગવાનદ્વારા

કરાયેલા ઉપકારની સ્મૃતિ પાછી થવાથી દૈન્યભાવવશ ભગવાન્ પ્રકટ થયા અને તેમણે દૈત્યોને મારીને કૃતધ્નતાને કારણે અમૃત પચી ન શકવાનો દોષ નિવૃત્ત થતાં દેવોને વિજયી બનાવ્યા.

(૧૧) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનફલના નિરૂપણ માટે અમૃતપાનકર્તા દેવગણોના દૈત્યલનનાર્થ સક્ષમ બની સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવામાં પણ સક્ષમ થવાનું નિરૂપણ અગ્યારમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૨) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનફલના નિરૂપણ માટે જે ભગવદાશ્રિત દૈત્ય હોય છે તેમને ઉપાયાન્તરનો ઉપદેશ અને આ રીતે દેવોને પુનઃ ઉપદ્રવની સમ્ભાવનાથી બચાવવાનું અમૃતના દાતા ભગવાન્ દ્વારા મહાદેવજીને મોહિત કરવાની કથાનું નિરૂપણ બારમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૩) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત દાનફલના નિરૂપણ માટે સપ્તમાદિ આઠ મન્વન્તરોના નિરૂપણમાં અમૃતપાયી દેવોના બધા મન્વન્તરોમાં અમૃતાવેશને કારણે અક્ષયતાનું નિરૂપણ તેરમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૪) સમ્પદાઓમાં દાનરૂપ સદ્ધર્મના પ્રકરણના અન્તર્ગત મનુ અને મનુપુત્રો ને પ્રતિ મન્વન્તરોના યુગાન્તમાં ભીષણ કર્મોના નિરૂપણમાં સર્વ કાંઈ ભગવાન્ને આધીન છે આ ચૌદમાં અધ્યાયમાં નિરૂપિત કરાયેલું છે .

(મન્વન્તરલીલાના અન્તર્ગત ૧૫-૨૩ અધ્યાયોવાળા સ્વયં આપેલ વચનની સત્યતાને નિભાવવા માટે સદ્ધર્મનું તૃતીય પ્રકરણ)

(૧૫) સ્વયં આપેલા વચનોની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં હેતુના નિરૂપણ માટે વિપ્રોની કૃપાને કારણે પ્રાકરણિક દાતા બલિરાજની સ્વર્ગવિજયરૂપ દાનસામર્થ્યનું નિરૂપણ પંદરમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૬) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં હેતુના નિરૂપણ માટે સ્વયં ભગવાન્ને બલિરાજની પાસે યાચનાર્થ કેમ જવું પડ્યું તેના વર્ણન માટે અદિતિએ ભગવાન્ને સન્તુષ્ટ કરવાવાળા પયોવ્રતરૂપ કર્મનું અનુષ્ઠાન કર્યું તેનું નિરૂપણ સોળમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૭) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં હેતુના નિરૂપણ માટે અદિતિના ઉક્ત વ્રતથી સન્તુષ્ટ ભગવાન્ની પ્રસન્નતાનું નિરૂપણ સત્તરમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૧૮) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં બલિરાજની પાસે ભૂમિદાનની યાચનાને માટે જવું, તેનામાટે પહેલાં અદિતિના ગર્ભથી છલનાર્થ પ્રકટ થઈને વામનરૂપ ધારણ કરીને બલિરાજના યજ્ઞમાં જવું અને બલિરાજનું તેમને ઓળખી ન શકવાનું વૃત્તાન્ત આ અઢારમાં અધ્યાયમાં પ્રતિપાદિત કરાયેલું છે.

(૧૯) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં દાનદાતા બલિરાજની ભગવાન્ દ્વારા પ્રશંસાપૂર્વક ત્રણ ડગલાં ભૂમિદાનની યાચના અને ભૃગુઋષિના વચનના આધારે બલિરાજ ભગવાન્ને ઓળખી શક્યા આ વૃત્તાન્ત ઓગણીસમાં અધ્યાયમાં નિરૂપિત કરાયેલું છે.

(૨૦) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં ભૃગુઋષિદ્વારા બલિરાજને આ જણાવવું કે દૈત્યોના વૈરી હોવાને કારણે ભગવાન્ બલિરાજના સર્વસ્વનું અપહરણ કરવાને માટે પધારે છે આ જાણવા છતાં ધૈર્ય રાખીને પોતાના ગુરુના વચનોનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ વિશ્વરૂપ ધારણ કરવાવાળા ભગવાન્ને બલિરાજએ પોતે આપેલા વચનના નિર્વાહ માટે દાનનું નિરૂપણ આ વીસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૨૧) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં દાનફલના નિરૂપણ માટે અન્યથા કૃતિવશ બલિરાજના બન્ધનનું નિરૂપણ એકવીસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૨૨) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં ભગવાન્નો સાક્ષાત્કાર થઈ જવાથી તો આત્મા-

આત્મીય સકલ પદાર્થોનું સમર્પણ કરી દેવું જ ઉચિત હોય છે છતાં પણ અહન્ટા-મમતાને વશ પોતાના વચનને સત્ય સિદ્ધ કરવાનો અહંકાર રાખીને વામનને સાક્ષાદ્ ભગવાન્ જાણી લેવા છતાં અન્યથા દાન કરવું, ભગવાન્ દ્વારા બલિરાજના સૈનિકોએ જે ઉપદ્રવ કર્યો તે લોકસિદ્ધ અપરાધને નિમિત્ત બનાવીને બલિરાજમાં દૈન્યપૂર્વક ભગવદીયતા સમ્પાદિત કરવાનો, અહંકારાદિ દોષોના નિવર્તક દણ્ડાત્મક અનુગ્રહરૂપ બન્ધન, દાનાદિ લૌકિક ધર્મોથી સ્વર્ગાદિ પ્રાપ્તિરૂપ ફલ પણ અન્તે તો બન્ધનરૂપ જ થાય છે આ જાણાવવામાટે દાનફલરૂપે બન્ધનનું નિરૂપણ કર્યું. સાથોસાથ સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં દાનફલના નિરૂપણ માટે યથાર્થકરણને કારણે બલિરાજને બન્ધનથી મુક્તિ અને સુદુર્લભ વરદાનનું નિરૂપણ પણ કરાયેલું છે. આવી ભગવાન્ની લીલાને કારણે ભગવાન્ની બાબતમાં અસૂચા રાખ્યા વગર દણ્ડને પણ અનુગ્રહ માની લેવાના દૈન્યને કારણે આત્મસમર્પણ શરણાગતિ યથાર્થકરણ સંસારથી પણ મુક્તિ, આધિવ્યાધિના ઉપદ્રવોથી રહિત સુખ, લોકાધિપતિઓદ્વારા અપરાજ્યતા, ચક્રદ્વારા આજ્ઞા ઉલ્લંઘનકારિઓનો નાશ આવી ભગવત્કૃત રક્ષા, સદા ભગવદ્દર્શનનો દુર્લભ લાભ અને આસુરભાવની નિવૃત્તિ એવા સુદુર્લભ વરોનું નિરૂપણ આ બાવીસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(૨૩) સ્વયં આપેલા વચનની સત્યતાના નિર્વાહના પ્રકરણમાં દાનફલના નિરૂપણ માટે સાવર્ણિમિન્વન્તરમાં અભિલષિત સ્વર્ગસિદ્ધિને માટે બલિરાજને સુતલમાં સ્થાપિત કરવાનો યજ્ઞરૂપ જે પૂર્વમાં સમારબ્ધ કર્મનિષ્ઠાન હતું તેની પણ સંસિદ્ધિનું નિરૂપણ આ ત્રેવીસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

(મન્વન્તરલીલાના અન્તર્ગત ૨૪ અધ્યાયવાળા સદ્ધર્મોના વક્તાવાળુ ચતુર્થ પ્રકરણ)

(૨૪) સદ્ધર્મના વક્તાના પ્રકરણમાં ઉક્ત ત્રિવિધ ધર્મોને વક્તાના રૂપમાં ભગવાન્ના મત્સ્યાવતારનું નિરૂપણ આ ચોવીસમાં અધ્યાયમાં કરાયેલું છે.

ભાગવતાર્થ નિબન્ધ ગત પ્રકરણ - અધ્યાયાર્થ ।

ગોકુલરાય-ઘનશ્યામજી-રચિત-ગ્રન્થબોધાર્થ ॥

ગુર્જર ભાષા માં રચ્યો એ ક કા ય સ ર લાર્થ ।

શ્યામમનોહરની કૃતિ નિજમતિ વિશોધનાર્થ ॥